
Postoji li u Hrvatskoj duboka država? Analiza percepcije duboke države hrvatskih političkih aktera

ŽAKLINA KULJANAC

Neovisna istraživačica

MATEJ MIKAŠINOVIĆ-KOMŠO

Neovisni istraživač

Sažetak

U radu se analiziraju oblici percepcije postojanja duboke države u Hrvatskoj kod političara kao skupine. Prikazom relevantne literature te provedenih istraživanja o rasprostranjenosti teorija zavjera u Hrvatskoj (posebice onih u vezi s postojanjem duboke države), postavljaju se temelji na kojima se razrađuje eksplorativna analiza polustrukturiranih intervjua s hrvatskim političarima. Glavni nalazi analize intervjua ukazuju na prisutnost percepcije postojanja duboke države među političarima svih političkih skupina te na raznovrsnost načina kojima je ona percipirana i opisana. Iako se percepcije oblika duboke države među ispitanicima razlikuju, svi koji smatraju da ona postoji dijele pesimistično viđenje sadašnjosti i uvjerenje da u kontroverznim događajima bitnu ulogu imaju skrivene interesne skupine.

Ključne riječi: teorije zavjera, zavjera, duboka država, politička percepcija, hrvatski političari

1. Uvod

Pokušaji racionalizacije kompleksnih političkih događaja pomoću teorija zavjera česti su u javnom političkom diskursu. Tako već 64. godine nakon Krista zapisi spominju glasine o zavjeri prema kojoj je veliki požar u Rimu namjerno prouzročio car Neron; ovaj se od njih obranio širenjem vlastite teorije zavjere – za palež je optužio kršćansku zajednicu (van Prooijen i Douglas, 2018). Noviji primjeri teorija zavjera povezani su s atentatom na Johna Fitzgeralda Kennedyja, skandalom *Watergate*, smrću princeze Diane te napadom 11. rujna (Hagen, 2020). Pozivanje na

teorije zavjera, unatoč njihovoj dugoj povijesti, najčešće predstavlja kršenje normi javnog diskursa, izazivajući podsmijeh sugovornika i odbacivanje argumenata te referenci na apsurdne teorije o ljudima-reptilima. Takve reakcije proizlaze iz rasprostranjenog uvjerenja da teorije zavjera pripadaju marginama javnog diskursa te da za njih nema mjesta u racionalnim raspravama. Unatoč takvoj percepciji, zavjere su stvaran i rasprostranjen društveni fenomen (Pidgen, 2018). Novija istraživanja o zavjerama i teorijama zavjera uvažavaju njihov značaj; promatraju ih kao manifestaciju društvenih rascjepa pomoću kojih se politika i stvarnost nastoje interpretirati i nerijetko pojednostaviti (Blanuša, 2011).

Unatoč rastu interesa za proučavanje značaja teorija zavjera, trenutno ne postoji dostatna znanstvena literatura o navedenom konceptu. Pojedine teorije zavjera, poput one o dubokoj državi, imaju ograničen opus znanstvenih radova – istraživanja koja se bave percepcijom pojedinaca o dubokoj državi vrlo su rijetka, dok istraživanja percepcije duboke države od strane političara kao skupine gotovo i ne postoje. Stoga je temeljni cilj ovog rada utvrditi je li percepcija o dubokoj državi i njenom postojanju prisutna među hrvatskim političarima te, ako jest, o kakvoj je percepciji riječ. Analizom relevantne literature prikazat će se koncept teorija zavjera, njihove psihološko-socijalne uloge u ljudskoj svijesti te koncept duboke države. Time će se uspostaviti temelj za provođenje eksplorativne kvalitativne analize polustrukturiranih intervjua političara, tj. njihovih odgovora i temeljnih nalaza, u svrhu odgovaranja na istraživačko pitanje, dok će detaljniji osvrt na njih biti predmet diskusije. Konačno, zaključak će pružiti osvrt na cjelokupnu temu i nalaze analize te prijedloge za daljnje proučavanje duboke države i teorija zavjera.

2. Razvoj teorija zavjera

2.1. Promjena percepcije teorija zavjera

Iako često zanemarene, teorije zavjera neizostavan su aspekt političke zbilje. Među prvima koji su se dotakli zavjera kao političkog koncepta bio je Machiavelli, preporučivši ih nemoćnima kao poželjan oblik djelovanja protiv nelegitimne vlasti (Franks i ostali, 2013). Unatoč inicijalnom poistovjećivanju zavjera s nemoćnim akterima, s vremenom su se zavjere počele definirati “tajnim dogovorom grupe moćnika radi uzurpiranja političke ili ekonomske moći, oduzimanja uspostavljenih prava, prikupljanja ključnih tajni ili nezakonitih promjena državnih institucija” (Uscinski i Parent, 2014, str. 31). Povijesni primjeri tako viđenih zavjera su narativi o “problematičnom” djelovanju Židova, tajnim templarskim društvima te iluminatima (Harambam i Aupers, 2014). Za vrijeme epidemije kuge u Milanu (1629. – 1631.) popularna su bila uvjerenja da ju je izazvala mala grupa zavjerenika plaćenih od vruga, koja su utjecajni političari namjerno proširili (Mancosu i ostali, 2017). Postepeno je iz teoretiziranja o mogućnosti postojanja zavjera nastao koncept teorije zavjera: “in-

terpretativni okvir i narativni uzorak koji definira političke događaje i šire političke procese kao posljedicu unaprijed osmišljenih i naizgled nasumičnih aktivnosti, poput tajnih dogovora u pogledu ilegalnih i nemoralnih aktivnosti (i ciljeva), ili njihova primjena u ostvarivanju ilegalnih ciljeva”¹ (Blanuša, 2009, str. 113).

O konceptu teorija zavjera znanstvena je zajednica počela ozbiljnije raspravljati nakon Drugog svjetskog rata – tada su prvenstveno smatrane oblikom nelegitimnog znanja. Najznačajniji znanstvenici za razvoj koncepta teorija zavjera bili su Richard Hofstadter, Karl Popper i Harold Lasswell. Oni su u javnosti uspostavili percepciju da teorije zavjera predstavljaju neadekvatan i iracionalan način razmišljanja, da njihovi pobornici dolaze s margina društva te da u senzibilnom javnom političkom diskursu nema prostora za pozivanje na teorije zavjera (Blanuša, 2011). Međutim, od 1990-ih dolazi do promjene percepcije teorija zavjera i znanstvenici iz različitih područja počinju ih pomnije istraživati (Harambam i Aupers, 2014). Umjesto poistovjećivanja teorija zavjera s iracionalnim, paranoičnim i marginaliziranim pojedincima, istraživanja su pokazala kako su teorije zavjera kognitivni proces sveprisutan u društvima (Douglas i Sutton, 2018). Prema njima, 60% američkih ispitanika vjeruje kako je CIA ubila američkog predsjednika Kennedyja, dok je 46% britanskih ispitanika koji su glasali za izlazak Velike Britanije iz EU-a vjerovalo da će rezultati referenduma biti namješteni (Douglas i ostali, 2019). Iako je nasljeđe Hofstadter-Popper-Lasswellovog pogleda na teorije zavjera još uvijek prisutno u znanstvenoj zajednici (Harambam i Aupers, 2014), takvo akademsko tumačenje teorija zavjera mnogi smatraju površnim jer ne uviđa specifično iščitavanje stvarnosti koje one pružaju (Blanuša, 2011). Naime, teorije zavjera i njihovi pobornici imaju tendenciju suprotstavljati se društvenim hijerarhijama,² pružajući alternativna razumijevanja društvene zbilje³ (Jolley i ostali, 2017) te djelujući subverzivno naspram službenih objašnjenja i narativa (Wood i Douglas, 2013). Teori-

¹ Unatoč toj definiciji, teorije zavjera širok su koncept za koji je moguće pronaći desetke jednako valjanih definicija, ali uvijek im je zajednički aspekt postojanje tajnog plana (Wood i Douglas, 2013).

² Autoritarna i totalitarna vlast u svojem se nastanku koriste teorijama zavjera kako bi se suprotstavile cjelokupnom političkom poretku, mobilizirajući stanovništvo radi legitimiranja i jačanja svojih struktura moći, paralelnih postojećim državnim strukturama. To čine putem propagande, uspostavljajući narativ “nas” protiv “njih”, gdje prva skupina predstavlja stanovništvo, a druga neprijateljske grupe željne potpune kontrole nad državom; za opstanak totalitarne vlasti ključno je kontinuirano identificiranje neprijatelja (Giry i Gurpinar, 2020).

³ Primjerice, teorije zavjere o napadu 11. rujna optužuju Bushovu administraciju, saudijsku vladu, korporacije, financijsku industriju i Židove; teorije zavjere o klimatskim promjenama optužuju znanstvenike, komuniste, UN, Demokratsku stranku SAD-a, vladu i naftnu industriju (Douglas i ostali, 2019). Najaktualnije globalne teorije zavjera one su koje zagovaraju da su SAD ili Kina namjerno proširili koronavirus radi oslabljivanja suparnika (En.as.com, 2020).

je zavjera predstavljaju pokušaj racionalizacije poimanja stvarnosti koji odgovara ljudskoj potrebi za pronalaženjem objašnjenja događaja, a radi izgradnje stabilnog shvaćanja svijeta (Blanuša, 2009). One pružaju naizgled interno konzistentna objašnjenja naspram kontradiktornostima i nejasnoćama svijeta, osjećaj kontrole nad nepoželjnim službenim narativima te nude argumente za održavanje pozitivne slike pojedinca ili grupe prebacivanjem odgovornosti i krivnje na druge (Douglas i ostali, 2017). S obzirom na navedenu psihološku ulogu teorija zavjera, one predstavljaju simptom širih procesa, afektivno su obilježene interpretacije nastale manifestacijom strukturalnih, povijesnih i političkih rascjepa unutar jednog društva. Pritom izvor njihove relevantnosti i zanimljivosti leži u potencijalu da se kroz njih pronikne u političke probleme, antagonizme, nade, strahove, želje i traume na kolektivnoj razini pojedinog društva (Blanuša, 2018).

2.2. Duboka država kao teorija zavjere

Slijedom percepcija teorija zavjera kao diskurzivnih artikulacija postojećih društvenih rascjepa, nedostatan zadovoljenih socio-psiholoških potreba te kolektivnih trauma, one postaju ulazna točka za dublje proučavanje društva. Pritom posebnu pažnju privlači koncept duboke države⁴: općenito se odnosi na službenike nižih slojeva javne administracije i njihovo djelovanje, kojem je naglasak na vlastitim interesima (ili interesima njihove institucije) naspram volje političkih predstavnika i javnog dobra. S rastom broja institucija i službenika, njihov utjecaj na realizaciju političkih odluka postaje sve relevantniji – sve je teže pronaći kompromis i smjer provedbe odluka zbog većeg broja direktno vezanih aktera i interesa. Time proces donošenja političkih odluka nije isključivo definiran međudnosima, sukobima i dogovorima pojedinih političkih institucija, već i pojedincima i skupinama unutar tih institucija (Cooper i ostali, 2018). Takvo viđenje duboke države ne percipira postojanje zavjereničke, tajne skupine, već koaliciju dominantnih aktera koji međusobno surađuju radi vlastitih interesa (Lofgren, 2016).

Međutim, koncept duboke države pojavljuje se i kao teorija zavjere, viđen kao sistemska metakonspiracija, nadzavjera u kojoj se povezuje i usuglašava veći broj teorija zavjera. Percipira se kao “para-politička struktura organizirana radi trajnog zavjereničkog djelovanja protiv interesa javnosti” (Blanuša, 2018, str. 373). Njeni zagovornici definiraju je kao neizabranu, organiziranu, autonomnu i neformalnu mrežu unutar vlade, koja vlastitim ideološkim aparatom istinski vodi državu. Radi realizacije svojih potreba ona provodi zavjere protiv legitimne vlade uređujući de-

⁴ Naziv izvorno potječe iz turskog pojma “*derin devlet*”, koji je u političkom diskursu prvi upotrijebio turski premijer Bulent Ecevit 1974. godine, definiravši ga kao “autoritarne, kriminalne i korumpirane segmente države koji djeluju u demokratskom režimu putem eksploatacije i reprodukcije njegovih nedostataka” (Söyler, 2015, str. 1).

mokratski diskurs manipulacijom javnog mnijenja te upotrebom metoda poput proglasa vanja krize ili nacionalne sigurnosne uzbune⁵ (Tunander, 2009).

Ključna konceptualna razlika između države i duboke države leži u prirodi njihova djelovanja te legitimitetu. Uspoređena s državom, koja transparentno donosi javne politike i čije je djelovanje vidljivo građanima, duboka država skrivenim djelovanjem manipulira institucionalnim procesima, akterima i javnošću. Skrivenost i oslobođenost od demokratske odgovornosti omogućuje joj da djeluje poput trajne vlade, neovisno o promjeni aktera javne vlasti, i to uspostavljajući politički kontinuitet mimo službenih političkih izbora (Burchill, 2020). Takvo trajno paralelno djelovanje duboke države dovodi do izobličene institucionalizacije, stvarajući “nedemokratska neformalna pravila koja ometaju i uništavaju djelovanje konstitucionalnih institucija, neovisno o tome jesu li definirana kao formalna pravila” (Blanuša, 2018, str. 379). Kao primjer države za koju se smatra da u njoj djeluje duboka država izdvaja se Turska, gdje se ona percipira kao mreža pripadnika obavještajnih službi, vojske, sudstva, organiziranog kriminala i policije (Burchill, 2020), koja “djeluje pod službenom zaštitom, bez ikakve odgovornosti, mobilizirana od strane visokih vojnih oficira kako bi organizirali pobune i javnu mobilizaciju protiv određenih ciljeva” (Ünver, 2009, str. 3). Oslanjajući se na te aktere, ona provodi odluke koje omogućuju kontrolu nad državom (Mérieau, 2016). SAD se također navodi kao primjer duboke države, “hibrid elemenata vlade te financijsko-industrijske elite, koja je u stanju vladati državom bez uzimanja u obzir konsenzusa građana iskazana u obliku formalnih političkih procesa”⁶ (Burchill, 2020, str. 89). U te se elite pritom uključuju i vojno-industrijski kompleks, elite moći te nacionalne sigurnosne službe (Burchill, 2020).

Iako literatura o njoj postoji, duboka država još uvijek nije etabliran koncept (Blanuša, 2018). Osim što sâm koncept duboke države ukazuje na težinu njena uočavanja, ona se razlikuje od države do države, pa je njeno detektiranje i klasificiranje otežano.⁷ Zato su priroda, razlog i mogućnost postojanja duboke države manje

⁵ Djelovanje duboke države temelji se i na posebnim odnosima između autokratskih skupina i mafije, na nasilnom iznuđivanju ili utjecaju pomoću prijetnji državnim udarom, organiziranim kriminalom, atentatima i otmicama. Također, često uključuje politizaciju ili militarizaciju građanskog društva, razvoj ortakčkog kapitalizma te široke klijentelističke mreže među društvenim skupinama (Blanuša, 2018).

⁶ Smatra se kako je duboka država u svom djelovanju donekle limitirana okvirima otvorene i liberalne demokracije, pa se stoga umjesto direktne sile okreće definiranju krutog spektra dopuštenih ideja i djelovanja kao metodi vlastita održavanja i ostvarivanja ciljeva. Istovremeno se tolerira proces donošenja političkih odluka te uspostavljaju ideološki okviri unutar kojih se legitimne javne politike provode (Burchill, 2020).

⁷ Pritom nije u svakoj državi moguće probleme pripisati misterioznom djelovanju duboke države. Političko-društveno uređenje i povijest nekih država pružaju argumente za lakše detektiranje mogućnosti postojanja duboke države. Tako se, u slučaju Turske, zbog većeg broja uspješnih

bitni naspram utjecaja koji percipiranje njena postojanja može imati na pojedino društvo. Referirajući se na prethodno spomenute psihološke aspekte vjerovanja u teorije zavjera, vjerovanje u postojanje duboke države može služiti kao sredstvo pojednostavljanja kompleksne stvarnosti te objašnjavanja kontroverznih povijesnih događaja iz kojih izviru pojedini društveni rascjepi. Neovisno o tome koja se potreba nastoji zadovoljiti, ključan je temelj vjerovanja u duboku državu određivanje svojevrsnog neprijatelja, i to ne samo pojedinca nego i cjelokupnog društva ili skupine kojoj pojedinac pripada – stoga vjerovanje u duboku državu pruža mogućnost utvrđivanja postojanja bitne političke distinkcije prijatelja i neprijatelja (Blanuša, 2009). Takva je distinkcija pritom dvosmjerna, jer kao što percipiranje postojanja skrivene skupine aktera koji nastoje realizirati svoje osobne interese na štetu nacije omogućuje naciji da se ujedini protiv takve neprijateljske skupine, tako i sama konstrukcija koncepta duboke države omogućuje njenim članovima, koji sebe percipiraju kao istinske čuvarke države i nacije, da proglase neprijateljem one koji nastoje mijenjati “sveti” koncept i oblik države i nacije (O’Neil, 2017).

3. Rasprostranjenost teorija zavjera u Hrvatskoj

Provedena istraživanja rasprostranjenosti teorija zavjera u Hrvatskoj pokazuju da 93% ispitanika vjeruje u barem jednu političku teoriju zavjere, a prosječno u njih pet. Identificirano je 17 relevantnih političkih teorija zavjera⁸ vezanih za kompleksne i kontroverzne hrvatske političke događaje, aktere i procese (Blanuša, 2009). Pritom u hrvatskom javnom političkom diskursu postoji podjela narativa teorija

pokušaja preuzimanja vlasti državnim udarima i atentatima može lakše argumentirati moguće postojanje duboke države i njenih elemenata (Springborg, 2018). S druge strane, tvrdnje o postojanju duboke države u SAD-u teže je ocijeniti valjanima jer se njeno djelovanje najčešće percipira kao slabiju inačicu turske (Michaels, 2017).

⁸ Najpopularnijim su se političkim teorijama zavjera pokazale ove: da pod okriljem patriotizma nacionalne sigurnosne službe djeluju isključivo radi svojih interesa i obračunavaju se s neistomišljenicima (50,4%); da su Svjetska banka i MMF više od desetljeća ekonomski i financijski kolonizirali Hrvatsku (51,8%); da su Tuđman i Milošević u Karađorđevu dogovorili podjelu Bosne i Hercegovine (53,1%); da je Haaški međunarodni sud utemeljen radi kažnjavanja onih koji su krivi za raspad Jugoslavije, poništavanje razlike između agresora i žrtve te skrivanja uloge drugih država u sukobu (56,1%); da su prilikom agresije protiv Hrvatske druge moćne države namjerno potkopavale hrvatsku nezavisnost radi očuvanja Jugoslavije (75,2%); da su tranzicija na tržišnu ekonomiju i privatizacija u velikoj mjeri bile rezultat zavjere mafije i vlade (75,2%) (Blanuša, 2009, str. 121-123). Kasnija istraživanja (svake dvije godine, od 2012. do 2020.) ukazuju na pad popularnosti uvjerenja da su prilikom agresije protiv Hrvatske druge moćne države namjerno potkopavale hrvatsku nezavisnost radi očuvanja Jugoslavije (60% u 2020. godini) te da je Haaški međunarodni sud utemeljen radi kažnjavanja onih koji su krivi za raspad Jugoslavije, poništavanje razlike između agresora i žrtve te skrivanje uloge drugih država u sukobu (43% u 2020. godini) (Blanuša i ostali, 2021).

zavjera na one koje ukazuju na postojanje zavjereničkog djelovanja hrvatske vlade 1990-ih te one koje ukazuju na postojanje skrivenih unutarnjih i vanjskih neprijatelja hrvatske države i nacije. Dok se prva skupina teorija zavjera zbog svoje kritičnosti spram vlade veže uz građane liberalnih i socijaldemokratskih političkih uvjerenja te uz potporu demokratskom sustavu, druga se skupina veže uz nacionalistička i konzervativna načela te uz “mentalitet opsadnog stanja” (*ibid.*, str. 142).

Kada se promatra percepcija duboke države u Hrvatskoj, nameću se dva temeljna viđenja, nastala kao rezultat širenja političkih teorija zavjera. Prvo, bliže desnim političkim uvjerenjima, percipira duboku državu kao skupinu javnih osoba, akademika i poslovnih elita uspostavljenih za vrijeme Jugoslavije, koja još uvijek upravlja Hrvatskom. Nasuprot takvoj percepciji stoji druga, bliža lijevim političkim uvjerenjima, prema kojoj u Hrvatskoj postoji skrivena država čija je temeljna zadaća nezakonito preuzimanje dobara i političke kontrole u interesu specifičnih skupina, kroz djelovanje parapolitičkih državnih struktura, osmišljenih prije, utemeljenih za vrijeme, a proširenih nakon Domovinskog rata. To su visoki dužnosnici HDZ-a predvođeni prvim hrvatskim predsjednikom Franjom Tuđmanom, čiji je ured ujedno bio sjedište duboke države. Glavni ciljevi njenog operiranja bili su zaposjedanje države, slabljenje demokracije, dijeljenje Bosne i Hercegovine sa srpskim predsjednikom Miloševićem te kriminalna privatizacija državnih tvrtki stvorenih za vrijeme socijalizma (Čović, 2000).

Korelacija teorija zavjera detektirana je ne samo u političkim uvjerenjima pojedinaca nego i u povijesti njihovih obitelji; hrvatske političke teorije zavjera proizlaze iz društvenih rascjepa izvorno nastalih u Drugom svjetskom ratu, koji su se unazad 70 godina nadograđivali daljnjim rascjepima (Blanuša, 2009). U nastojanju da se osobna politička uvjerenja, svijest pojedinca te povijest njegove obitelji uravnoteže s potrebom racionaliziranja i stvaranja stabilne stvarnosti i ličnosti, pojedinci traže one teorije zavjera koje će, na njima prihvatljiv način, objasniti kompleksne događaje, uklanjajući nedoumice i nejasnoće (Blanuša, 2011).

Uz detaljan prikaz postojećih hrvatskih teorija zavjera i definiranje rasprostranjenosti vjerovanja u duboku državu te razlika u načinu njene percepcije, bitno je napomenuti da su do danas objavljena istraživanja u Hrvatskoj bila usmjerena isključivo na građane. Naime, specifične skupine poput društvenih elita i političara nisu bile razmatrane zasebno. Ako teorije zavjera predstavljaju simptom postojećih

⁹ Takav je mentalitet Bar-tal definirao kao “mentalno stanje u kojem pripadnici grupe drže ključnim uvjerenje kako ostatak svijeta ima izražene negativne težnje spram njih” (Bar-tal i Antebi, 1992, str. 634). Naime, smatra se da duboka država nacionalnu povijest vidi kao trajno ugrožavanje nacije od stranih sila, koje su u prošlosti potkopavale nacionalni suverenitet i sudbinu nacije. Ta opasnost nije nestala ni u sadašnjosti, unatoč postojanju prijateljskih odnosa između država (O’Neil, 2017).

društvenih rascjepa i obiteljskih tradicija, može se pretpostaviti da će pripadnici elita radi zadovoljavanja prethodno spomenutih socijalno-psiholoških potreba također biti njima obilježeni te njima podložni. Način na koji oni percipiraju svijet putem teorija zavjera potencijalno bi omogućio dublji politički, društveni i psihološki uvid. S obzirom na to da kao specifična skupina političari predstavljaju srž političkog odlučivanja i vođenja političkog sustava te su ujedno nositelji utjecaja i mogu doprinijeti diseminaciji teorija zavjera, postavlja se pitanje jesu li oni skloni teorijama zavjera odnosno, konkretno, percipiranju postojanja duboke države.

4. Metodologija

S obzirom na kompleksnost fenomena duboke države te složenost njenog percipiranja, ovaj rad nema namjeru utvrditi egzaktnu rasprostranjenost percepcije duboke države među političarima kao skupinom.¹⁰ Umjesto toga on nudi inicijalni korak u ispitivanju njene prisutnosti te oblika njene percepcije, nastupajući s pretpostavkom da ona može postojati i među političarima. U odnosu na navedeno procijenjeno je prikladnim provesti eksplorativnu kvalitativnu studiju kroz polustrukturirane intervjue s 14 relevantnih političara.¹¹ Polustrukturirani intervjui temelji se na otvorenoj formi koja, uz zadržavanje osnovnih pitanja, omogućuje personalizirani pristup i prilagodbu ispitaniku postavljanjem potpitanja. Time je primjeren za proučavanje kompleksnih koncepata, jer strogo strukturiranje intervjua onemogućava potpuno zahvaćanje ispitanikovih razmišljanja. Pritom je kao uvjet odabira ispitanika ključna bila njihova politička relevantnost: nužno je bilo ispitati percepciju visokopozicioniranih političara koji su direktno sudjelovali i utjecali na hrvatsku politiku. Uvjet se drži zadovoljenim ako je ispitanik obnašao ili trenutačno obnaša političku funkciju saborskog zastupnika. Intervjui su provedeni od studenoga 2018. do prosinca 2019. godine.¹² Ispitanici su bili kontaktirani na osobne i stranačke *e-mailove*, uz objašnjenje prirode istraživanja te poziv da se u njega uključe.¹³ Po njihovu

¹⁰ Metodološki gledano, bilo bi izrazito teško doći do dovoljno velikog uzorka za kvantitativnu analizu nužnu za takve zaključke. Također, političare je kao skupinu vrlo teško anketirati, što dodatno otežava provođenje takve analize.

¹¹ Sukladno sastavu Sabora, u kojem su tada uvjerljivo dominirale dvije političke stranke, HDZ i SDP, najveća skupina ispitanika dolazi iz njih (osam), dok su ostali političari iz drugih stranaka (četiri predstavnika) odnosno nisu aktivni jer je od prestanka njihova obnašanja dužnosti saborskog zastupnika prošao najmanje jedan saziv (dvoje).

¹² Duže vrijeme trajanja faze provedbe intervjua nije utjecalo na transformabilnost teme te koncepta teorija zavjera i duboke države, jer se u međuvremenu nije pojavio značajniji događaj koji bi promijenio percepciju ispitanika o postojanju duboke države u Hrvatskoj.

¹³ Ispitanicima je kao razlog provođenja istraživanja navedeno ispitivanje političkog mišljenja i ponašanja u Hrvatskoj – koncepti teorija zavjera i duboke države nisu bili spomenuti kako se

pristanku dogovaran je termin održavanja anonimnog intervjua. On se sastojao od temeljnog seta od osam pitanja koja su se odnosila na koncepte, događaje i kontroverze pogodne za iskazivanje uvjerenja ispitanika u pogledu teorija zavjera, a koje se često veže uz pojam duboke države. Postupnim “sužavanjem” pitanja nastojalo se uvidjeti percipiraju li ispitanici duboku državu samostalno, bez navođenja od strane ispitivača (potpitanjima su ispitanici usmjeravani na mogućnost iskazivanja percepcije o postojanju duboke države, ali bez njenog eksplicitnog spominjanja do posljednjeg pitanja).

Temeljna pitanja intervjua predstavljena su u sljedećoj tablici:

Tablica 1. Pitanja intervjua

Pitanje	
1	Kako biste opisali situaciju u kojoj se Hrvatska danas nalazi?
2	Kakvo mišljenje imate o hrvatskoj demokraciji te smatrate li da je kao proces realizirana u Hrvatskoj?
3	Koji su za Vas najvažniji današnji društveni problemi u Hrvatskoj?
4	Koliko je korupcija danas važan problem u Hrvatskoj? Gdje su njeni korijeni te što je čini toliko raširenom u Hrvatskoj?
5	Postoji li organizirani kriminal u Hrvatskoj te tko su njegovi sudionici? Postoji li veza između države i organiziranog kriminala?
6	Kakva je Vaša percepcija pretvorbe i privatizacije? Smatrate li da su pretvorba i privatizacija provedeni u skladu sa zakonima? Smatrate li da su ljudi iz državnih struktura sudjelovali u kriminalnim radnjama u vezi s pretvorbom i privatizacijom? Jesu li neki od tih ljudi i danas aktivni u javnoj sferi/političkom životu?
7	Referirajući se na afere o neovlaštenom prisluškivanju, smatrate li da se i danas neovlašteno prisluškuje?
8	Smatrate li da duboka država postoji u Hrvatskoj? Ako da, kako je poimate?

U daljnjem tekstu najprije ćemo podastrijeti osnovne informacije o ispitanicima (pripadnost pojedinoj političkoj stranci, okvirni period političkog djelovanja, spol, obnašanje istaknute političke funkcije za vrijeme mandata) te odgovori ispitanika na osmo, posljednje pitanje intervjua. Ispitanici su na temelju tog odgovora, a radi preglednosti prikaza svih ostalih odgovora te lakše usporedbe njihovih stavova, svrstani u dvije skupine: prvu koja percipira postojanje duboke države i drugu koja je ne percipira. Analiza će se potom osvrnuti na uočene aspekte percepcije postojanja duboke države radi utvrđivanja mogućnosti pojave koncepta duboke države u

ispitanici ne bi unaprijed fokusirali na njih. Tek na kraju intervjua ispitanicima je naveden pravi fokus istraživanja.

javnom diskursu i stavovima političara kao skupine. Na temelju prikazane literature izdvojeni su ključni elementi prirode duboke države kao teorije zavjere, koji su služili kao podloga za odabir pitanja intervjua te koje analiza nastoji uočiti – negativno viđenje hrvatske sadašnjosti, referiranje na sustavnu narav postojećih problema te prozivanje skrivenog i kontinuiranog djelovanja interesnih skupina koje nameću svoje interese državi i društvu.

5. Analiza

5.1. Prikaz rezultata intervjua

U odnosu na treći set pitanja o percepciji postojanja duboke države ispitanici su svrstani u dvije skupine – prvu koja se sastoji od pet ispitanika koji percipiraju postojanje duboke države i drugu koja se sastoji od devet ispitanika koji je ne percipiraju. Ova podjela služi isključivo preglednosti prikaza odgovora, jer pruža mogućnost njihove sistematizacije i organizacije.

Tablica 2. Prikaz osnovnih informacija o ispitanicima

Ispitanik	Status	Spol	Obnašao istaknutu funkciju?	Percepcija duboke države?	
SDP	1	1990. – 2000.	M	Da	Ne percipira postojanje
	2	2000. – 2013.	M	Da	Ne percipira postojanje
	3	2013. – 2020.	Ž	Ne	Percipira postojanje
	4	2000. – 2013.	M	Da	Ne percipira postojanje
HDZ	1	2000. – 2013.	M	Da	Percipira postojanje
	2	2000. – 2013.	M	Ne	Ne percipira postojanje
	3	2013. – 2020.	Ž	Ne	Ne percipira postojanje
	4	2000. – 2013.	M	Da	Ne percipira postojanje
Ostale političke stranke	1	1990. – 2000.	M	Da	Ne percipira postojanje
	2	1990. – 2000.	M	Da	Ne percipira postojanje
	3	2013. – 2020.	M	Ne	Percipira postojanje
	4	2013. – 2020.	Ž	Da	Percipira postojanje
Neaktivni	1	1990. – 2000.	M	Da	Ne percipira postojanje
	2	2013. – 2020.	Ž	Da	Percipira postojanje

Jedan SDP-ov ispitanik percipirao je postojanje duboke države na ovaj način: “... svugdje se to zapravo odigrava na sličan način, jer je politika postala očito produžena ruka nečeg drugog... međunarodnih tvrtki i kapitala”. Također, jedan

od HDZ-ovih ispitanika percipirao je postojanje duboke države smatrajući da tu spadaju *“ekonomski lobiji, društveni... ima tu i drugih interesnih društava koja se ne pojavljuju baš tako javno i ne iskazuju svoje interese koje bi htjeli provesti kroz društvo...”* I dvoje ispitanika iz ostalih političkih stranaka percipiralo je postojanje duboke države. Prvi smatra da duboka država u Hrvatskoj postoji: *“...vrh duboke države se nalazi u političkim strukturama... to su neke stare strukture iz bivše države, to je popularno nazivati udbaške strukture... da su političke strukture drugačije, ta duboka država bi nestala”*. Pritom taj ispitanik vidi aktere duboke države i izvan Hrvatske: *“... trenutni premijer i sva vladajuća struktura slijede te upute vanjskih centara moći, i oni u biti nisu samostalni... to su prije svega bankarski, financijski centri moći, MMF, Svjetska banka... takozvani globalizacijski uredi, NATO, EU... tu se jednostavno nacionalni identitet gubi u odnosu na neki globalistički koncept”*. Drugi je izjavio: *“... uloga duboke države u Hrvatskoj je da je apsolutno involvirana u sve, i neće biti napretka dok je to tako... očito je stekla političku moć, koju koristi na način da zapravo upravlja svima onima koji su, u krajnjoj liniji, u sebe nesigurni”*. Od neaktivnih je ispitanika jedan naglasio postojanje duboke države unutar i izvan Hrvatske, na međunarodnoj razini: *“određeni geopolitički krugovi imaju utjecaj na to kakvi će biti ishodi političkih procesa”*, dok na nacionalnoj razini *“obavještajna zajednica... sprema financijskih i političkih elita... i Crkva imaju dosta velik utjecaj”*.

Nakon uspostavljene podjele ispitanika na dvije osnovne grupe slijedi prikaz prvog seta pitanja, koji se odnosio na percepciju ispitanika o sadašnjem stanju u Hrvatskoj, kvaliteti demokracije te korupciji. Percepcija gotovo svih ispitanika o stanju u Hrvatskoj 2019. godine pokazala se izrazito negativnom.¹⁴ Prva skupina, koja percipira postojanje duboke države, tadašnju situaciju definira “prijelomnom”, “kaotičnom” i “najgorom”, naglašavajući nužnost djelovanja i provođenja reformi radi općeg poboljšanja. Posebno su kritični prvi ispitanik ostalih političkih stranaka, koji smatra da je *“to jedna od najgorih situacija u suvremenoj povijesti, koja se može praktički mjeriti s ratnim stanjem”*, te neaktivni ispitanik, prema kojem je stanje *“kaotično... događa se totalna razgradnja svih normalnih postulata političkih procesa i sustava vrijednosti... postoje slučajevi, i to ne malobrojni, gdje imamo očit primjer političke trgovine, nepotizma, kupovanja saborskih zastupnika... potpuna erozija svih vrijednosti u politici”*. SDP-ov ispitanik i drugi ispitanik ostalih političkih stranaka situaciju slično definiraju, ističući da je prisutna *“... tendencija k revizionizmu, jedna tendencija vraćanju nekih vrijednosti... koje su bile čak i podvr-*

¹⁴ Za vrijeme provođenja intervjua, 2019. godine, hrvatski je politički kontekst definiran stabilnošću te manjkom kriza i afera na međunarodnoj i nacionalnoj političkoj sceni. Pritom bi bilo zanimljivo utvrditi razliku između ovih rezultata i novijih, nakon pandemije koronavirusa koja je dovela do nastanka i širenja novih teorija zavjera.

gnute osudi...” te naglašavajući da se gube “*neke vrijednosti koje su bile apsolutno najnormalnije... moramo se boriti za vrijednosti koje su nam bile normalne, da ih ne narušavamo...*” Pritom je HDZ-ov ispitanik najoptimističniji, smatrajući da je Hrvatska “*... ispunila sve svoje velike planove, normalno da nas očekuje trnovit put jedne pune demokratizacije društva... mislim da smo dobro krenuli, ali smo još dosta nisko na svim ljestvicama, što nije čudo s obzirom da smo pretrpjeli jedan veoma težak period povijesti od samog osnutka i rat*”. Druga skupina je većinom sličnih negativnih uvjerenja, naglašavajući krivi smjer politike, razočaranje građana i pojavu nazadnih vrijednosti (SDP-ovi ispitanici), političku stagnaciju i podjelu (ispitanici ostalih političkih stranaka) te neuspješno obračunavanje s prošlošću (neaktivni ispitanici). Pritom je najpozitivnija percepcija uočena među HDZ-ovim ispitanicima koji, unatoč tome što percipiraju probleme, smatraju da napredak ipak postoji, iako je još uvijek nedovoljan.

Odgovori ispitanika o percepciji kvalitete i uspješnosti hrvatske demokracije donekle su optimističniji u odnosu na odgovor na prethodno pitanje. Unutar prve skupine za SDP-ovog ispitanika Hrvatska je “*... trenutno na jednoj stepenici koja ide lagano silazno... proces demokratizacije je očigledno krenuo; bio je jako, nažalost, opterećen jednim smjerom... privatizacije... koji je nanio štetu*”, a “*revizionizam dolazi... od onih koji nisu zadovoljni kako je povijest tekla i kako se povijest odigrala... od svih onih struktura društva koje osjećaju da se Hrvatima možeš smatrati jedino ako si, kada govorimo o nekom razdoblju hrvatske povijesti, onaj koji se tada zvao Hrvatima i koji se isticao time*”. Prvi ispitanik ostalih političkih stranaka smatra da “*... ne postoji demokratizacija u nekakvom idealnom smislu... ovo je jedna defektna demokracija... u Hrvatskoj političke stranke funkcioniraju po principu da se mora biti dobar s predsjednikom stranke*”. Drugi ispitanik ostalih političkih stranaka drži da se “*demokratske vrijednosti počinju narušavati... nekakve tradicije, nekakva prava, koja su kod nas bila normalna, mi ih krenemo preispitivati... pojedine grupacije... su nazadnjačke, one su izrazito glasne... u javnom prostoru je neusporedivo glasniji populizam i radikalizam*”. Neaktivni ispitanik pritom ističe “*... da bi kvalitetna demokracija mogla funkcionirati, moramo imati izgrađene institucije, i te institucije moraju funkcionirati na određeni način, nepristrano, objektivno i pošteno... najveći problem u Hrvatskoj je to što je nama pravosuđe korumpirano, što u Hrvatskoj nema jednakih pravila za sve... mislim da se radi o jasnoj sprezi određениh financijskih elita... s politikom, s medijima i, naravno, pravosuđem*”. Druga skupina, koja ne percipira postojanje duboke države, imala je pozitivnije viđenje u odnosu na prvu skupinu, smatrajući da je došlo do napretka od 1990-ih, ali da postoje razni problemi koji ih ograničavaju i sputavaju. Definirajući te probleme, SDP-ovi ispitanici su istaknuli širenje političke korupcije te retrogradnih ideja, HDZ-ovi ispitanici nedostatak demokratske tradicije i pretjeranu ulogu političara u procesu

demokratizacije, a ispitanici ostalih političkih stranaka i neaktivni ispitanici postojanje “urođenih” institucionalnih problema koji sputavaju demokraciju zbog polarizacije društva, pretjeran naglasak na osobne kontakte u politici te razvoj populizma i radikalizma.

Posljednje pitanje prvog seta, koje se odnosilo na utjecaj korupcije, pokazalo je da svi ispitanici korupciju vide kao ozbiljan problem Hrvatske. Unutar prve skupine, koja percipira postojanje duboke države, dominantno je mišljenje da je korupcija rezultat ciljanog djelovanja. SDP-ov ispitanik uvjeren je da korupcija prožima društvo: “... *mislim da je sustav to dozvolio... kada se ne sankcionira, onda je potrebno daleko više napora da bi se taj jedan sustav, koji je zaživio negdje u društvu, raskinuo... postoje akteri koji mogu, žele utjecati, koji imaju snagu utjecanja na okvire*”. HDZ-ov ispitanik kao bitnu za raširenost korupcije ističe “... *premalenu demokracičnost u gospodarstvu; ako govorimo o korupciji, onda uvijek govorimo o novcu, kod nas još uvijek preferiramo velike sustave, ekonomske kompanije... demokracičnost se razvija samo na mikro i na srednjoj razini, što nama debelo fali, a da biste to mogli napraviti, morate prilagoditi i financijski sustav...*” U pogledu korupcije prvi ispitanik ostalih političkih stranaka kaže: “... *mi kao da imamo neki čip za korupciju. Ljudi su kod nas, možda u doba komunizma, razvili jedan mentalitet da treba zbrinuti sebe... korupcija najčešće ide kroz dvije razine – jedna je takozvana javna nabava... drugi način korupcije je da se namještaju javni natječaji...*” Drugi ispitanik ostalih političkih stranaka za korupciju tvrdi da je “... *to sustav koji imate na svim razinama... kao zmaj, vi odrežete jednu glavu, idu iza toga dvije, pa sedam... ta fina kapilarna mreža nema kraja, nitko nikoga ne izdaje*”. S druge strane, za neaktivnog je ispitanika korupcija prisutna jer “... *je cjelokupni sustav posložen na takav način... potpuno namjerno... ako imate nefunkcionirajuće pravosuđe... oni koji rade koruptivne radnje nisu na nikakav način sankcionirani*”. Druga skupina percipira korupciju kao spoj društvenog mentaliteta i lošeg političkog i institucionalnog sustava, što potiče sve članove društva (uključujući i političare) da se u nju upuštaju. Institucije su pritom neefikasne u suzbijanju korupcije, što je samo dodatno osnažuje, a političari nemaju dovoljno hrabrosti suprotstaviti joj se jer je prevelik broj birača direktno ili indirektno vezan za tako posložen sustav. Za drugu je skupinu korupcija rezultat raznih negativnih čimbenika koji guraju pojedince da se upuštaju u koruptivno djelovanje. Ispitanici iz svih političkih opcija slažu se da je korupcija rezultat nastojanja ostvarivanja osobnih interesa svih koji se u nju upuštaju te da bi postojanje boljeg pravosudnog sustava suzbilo takve razmjere korupcije.

Drugi set pitanja bio je središnji dio intervjua: ispitanici su na temelju pitanja o organiziranom kriminalu, procesu privatizacije te neovlaštenom prisluškivanju obrazložili svoju percepciju koruptivnih i kriminalnih radnji u Hrvatskoj. Redom su smatrali da organizirani kriminal postoji, ali su bili podijeljeni po pitanju njegove

povezanosti s državom te utjecaja na politiku. Prva skupina ispitanika, ona koja percipira postojanje duboke države, većinom je tvrdila da organizirani kriminal postoji te da utječe na vlast – organizirani kriminal se pritom ili infiltrirao u političke strukture te nameće svoje interese ili su sami političari uključeni u organizirani

Tablica 3. Odgovori svih ispitanika na prvi set pitanja¹⁵

Ispitanici		Sadašnja hrvatska situacija?	Uspješnost hrvatske demokracije i demokratizacije?	Utjecaj korupcije?
SDP	1	Prevladava nezadovoljstvo i razočaranje	Napredak, nema dublje razine	Dio mentalnog sklopa, svi sudjeluju
	2	Smjer politike unazađuje vrijednosti	Jačanje nazadnih elementa	Političari u strahu da je zaustave
	3*	Nazadovanje vrijednosti, nužne reforme	Neuspješna, suzbijaju je akteri	Politika potaknula, utječe na nju
	4	Rast moći radikalne politike	Postepeni pad kvalitete	Političari potiču i dobivaju korist
HDZ	1*	Težak put, puno ostvareno, spori napredak	Potreban razvoj, potaknuta od EU-a	Proizlazi iz glomaznog ekonomskog sustava, vezana uz novac
	2	Fragmentacija EU-a i RH	Napredak, nema demokratske tradicije	Ne može odrediti
	3	Napredak u sporim koracima	Djelomično uspješna	Djelovanje malog broja ljudi
	4	Napredak u sporim koracima	Napredak, može bolje	Djelovanje malog broja ljudi
Ostale političke stranke	1	Bipolarnost politike polarizira društvo	Problematična, potrebne reforme	Svi sudjeluju u korupciji
	2	Razočaranje i jačanje podjela u društvu	Ograničena zbog podjela	Svi sudjeluju u korupciji
	3*	Povijesno najgora situacija Hrvatske	Defektna, pod kontrolom skupina	Dio mentalnog sklopa
	4*	Nazadovanje vrijednosti, sukob oko njihova očuvanja	Jačanje skupina koje vuku unazad	Svi sudjeluju u korupciji
Neaktivni	1	Neuspješnost pomirbe s prošlošću	Uspješna, kritičan spram institucija	Neadekvatan sustav suzbijanja
	2*	Raspad vrijednosti i političkih procesa	Neuspješna, loše institucije	Proizlazi iz sustava

¹⁵ Ispitanici označeni zvjezdicom * izjavili su da percipiraju postojanje duboke države.

kriminal tako što ga koriste radi međusobnih obračuna. Specifičan je u skupini bio HDZ-ov ispitanik koji drži da organizirani kriminal “... *nosi jedan prizvuk nasilja... Ako govorimo o organiziranom kriminalu, sigurno postoji, ali u sferi nedozvoljenog trgovanja narkoticima, švercanja ljudi... individualizirano... Nema sprege države i organiziranog kriminala.*” Prvi ispitanik ostalih političkih stranaka, nasuprot tome, vjeruje da organizirani kriminal postoji te da su “*kriminalne organizacije premrežile institucije, koje su zbog toga izgubile velik dio svoje neovisnosti... povezane su i s političkim strankama... različitim vrstama ucjena, zbog materijalne koristi*”. Drugi ispitanik ostalih političkih stranaka također vjeruje da su korupcija i organizirani kriminal međusobno povezani: “*Najmoćniji ljudi u državi koriste institucije ove države za međusobne obračune*”, dok neaktivni ispitanik tvrdi da “... *kod nas organizirani kriminal ima državu*” te da u njemu sudjeluju “... *naša gospodarska elita, politička elita, pravosuđe... i, naravno, mediji*”. Nasuprot tome, druga je skupina, ona koja ne percipira postojanje duboke države, dominantno zastupala stav da organizirani kriminal postoji, ali da nije povezan s politikom te da na nju ne utječe: SDP-ovi ispitanici su većinom smatrali da postoji, ali su bili podijeljeni po pitanju njegove povezanosti s politikom (prvi ispitanik smatra da ne postoji, drugi da nije povezan s politikom, četvrti da utječe na politiku); HDZ-ovi ispitanici većinom pak vjeruju da organizirani kriminal nema utjecaj na politiku; ispitanici ostalih političkih stranaka i neaktivni ispitanici drže da je organizirani kriminal povezan s politikom, ali da je stanje bolje nego u prošlosti.

Osvrćući se na pitanje privatizacije, gotovo svi ispitanici smatraju da je loše provedena i da je Hrvatskoj ostavila teške posljedice. Prvu skupinu odlikuje uvjerenje da privatizacija predstavlja začeoće ortačkog kapitalizma¹⁶ te da je djelovanje koje je obilježilo privatizaciju prisutno i danas. SDP-ov ispitanik izjavio je da je privatizacija “... *odrađena po zakonima... Međutim, zakoni su sigurno bili namješteni... Kako su se birali, tko ih je odabrao, na koji način, možemo samo spekulirati... ali to je zoran primjer jedne sprege u kojoj se onda i moć prebacivala s jednog na druge.*” HDZ-ov ispitanik vezano za privatizaciju vjeruje da “... *posljedice koje su vidljive ukazuju da to nije bilo dobro odrađeno... Vjerojatno je odrađeno prema zakonima... Nije malverzacija ako vam to zakon propiše, a vi iskoristite loše pisan zakon.*” Prvi ispitanik ostalih političkih stranaka smatra da se zbog privatizacije “*Hrvatska pretvorila u rentijersku državu... Tuđman je otac hrvatske korupcije. Započeo ju je on sam kada je proglasio zakon koji je vrijedio jedan jedini dan, a taj je da se mogu kupiti vile na Pantovčaku... Drugi dan je taj zakon poništen, i s time je bila otvorena Pandorina kutija, nakon toga, do dana sadašnjeg, taj model vrijedi*

¹⁶ Ortački kapitalizam čine “uske veze između političara i poduzetnika, njihove korupcijske mreže, instrumentalizacija politike u partikularne svrhe” (Franičević, 2002, str. 8). Isti rad pruža dodatne informacije o tom konceptu.

za političke strukture.” Za drugog ispitanika ostalih političkih stranaka privatizacija je “... najveća ljaga koja je ostala na slici Hrvatske... Rezultat tog procesa je bio da su pojedinci, za relativno male novce, dobili nešto... i upropastili radna mjesta, upropastili potencijal, upropastili sve... Ti su se zakoni pisali za pojedince. To je ono kada govorimo o rođačkom i ortačkom, crony kapitalizmu...” Neaktivni ispitanik je privatizaciju definirao “... odvratnim, predatorskim modelom... koji nije završio u 1990-im godinama kada su se donosili kriminalni zakoni... potpuno suprotno javnom interesu...” te je napomenuo kako su “ljudi iz državnih struktura... apsolutno sudjelovali... to je bio Fond za privatizaciju, u suradnji s Uredom predsjednika, Ministarstvom gospodarstva i ministrima gospodarstva”.

Unutar druge skupine ostali SDP-ovi ispitanici su za loše odrađenu privatizaciju optužili tadašnje HDZ-ove političare koji su pojedincima bliskim i vjernim vladajućim političkim strukturama omogućili da ostvare osobnu korist; HDZ-ovi ispitanici većinom su tvrdili da su za loše aspekte privatizacije krivi pojedinci koji su se njome okoristili; ispitanici ostalih političkih stranaka su bili podijeljeni između stava da je privatizacija rezultat djelovanja pojedinaca te onog da je privatizacija namjerno tako koncipirana od strane HDZ-a i Franje Tuđmana radi stvaranja nove društvene elite koja je trebala vladati Hrvatskom; neaktivni su držali da je privatizacija bila potrebna, ali loše odrađena reforma, provedena svjesno od strane Tuđmana i HDZ-a radi uspostavljanja nove društvene elite.

Pitanje neovlaštenog prisluškivanja podijelilo je ispitanike: polovica vjeruje da se i danas tako prisluškuje, dok druga tvrdi da su sustavi kontrole bolji nego prije pa neovlaštenog prisluškivanja više nema. Gotovo svi ispitanici iz prve skupine vjeruju da se prisluškivanje provodi i danas, ali samo jedan od njih smatra da ono utječe na politiku. SDP-ov ispitanik drži da se “... vjerojatno i danas neovlašteno prisluškuje... To se obično vidi po otkrivanju afera. Kada se želi nešto napraviti, onda se vrlo brzo nađe snimka, tako da mislim da to postoji... Vjerojatno postoji sinergija... politike i ostalih”, dok HDZ-ov ispitanik unutar ove skupine jedini tvrdi da se “prisluškuje poštujući zakonske norme... Ako mislite da se vrši politički obračun, toga nema, ipak smo malo napredovali kao država. Ne bih volio ni pomisliti da se zloupotrebljavaju tajne službe i policija oko političkih obračuna. Takve službe mogu biti zloupotrebljavane i zato nam trebaju jake institucije i kontrole takvih službi.” Za razliku od prethodnog ispitanika prvi ispitanik ostalih političkih stranaka smatra “da se i danas neovlašteno prisluškuje... hrvatske tajne obavještajne službe imaju nekih 2000 ljudi, oni se jedino praktički bave prisluškivanjem... oni se bave oporbom, novinari i osobnim obračunima... Sigurno imaju jako velik utjecaj. A oni to čine djelomično na naredbe samog državnog vrha, djelomično zloupotrebljavaju sustav sami, a djelomično su premreženi stranim obavještajnim službama.” Slično tvrdi i drugi ispitanik ostalih političkih stranaka: “Siguran sam da se to danas tako čini... dakle, imate danas mogućnost, dostupnost, vrlo jednostavno”, iako je demokratski nadzor

obavještajnih službi “... *korektan, više korektan nego kvalitetan*”. Neaktivni ispitanik također smatra “... *da... se i danas neovlašteno prisluškuje... mislim da ni nemamo sada... demokratski nadzor obavještajnih službi...*” Druga skupina ispitanika većinom je smatrala da se danas više ne prisluškuje. Izuzetak su jedan SDP-ov i jedan neaktivni ispitanik koji su iznijeli stavove da se i danas prisluškuje radi međusobnih političkih sukoba, a pritom neaktivni ispitanik drži da to ima utjecaj na politiku. Svi ostali ispitanici druge skupine složili su se da su danas sustavi kontrole daleko jači.

Tablica 4. Odgovori ispitanika na drugi set pitanja

Ispitanici		Postojanje organiziranog kriminala i povezanost s državom?	Uspješnost i namjera privatizacije?	Provedba neovlaštenog prisluškivanja?
SDP	1	Ne postoji	Neuspješna, osobna korist za odabrane	Provodi se, služe interesu političara
	2	Postoji, nepovezan s državom	Neuspješna, osobna korist za odabrane	Ne može odrediti
	3*	Ne može odrediti	Neuspješna, osobna korist za odabrane	Provodi se, sinergija interesnih skupina
	4	Postoji, utječe na politiku	Neuspješna, osobna korist za odabrane	Ne provodi se, bolji sustavi kontrole
HDZ	1*	Ne postoji, nepovezan s državom	Djelomično uspješna, rezultat loših zakona	Ne provodi se, jače institucije
	2	Postoji, povezan s državom	Neuspješna, rezultat loših zakona	Ne provodi se, bolji sustavi kontrole
	3	Postoji, nepovezan s državom	Neuspješna, pojedinci se okoristili	Ne provodi se, stroža pravila danas
	4	Postoji, nepovezan s državom	Djelomično uspješna, pojedinci se okoristili	Ne provodi se, pod kontrolom države
Ostale političke stranke	1	Postoji, nepovezan s državom	Djelomično uspješna, pojedinci se okoristili	Ne provodi se, bolji sustavi kontrole
	2	Postoji, povezan s državom	Neuspješna, stvaranje odabrane nove elite	Ne provodi se, bolji sustavi kontrole
	3*	Postoji, utječe na politiku	Neuspješna, pojedinci se okoristili	Provodi se, imaju utjecaj na politiku
	4*	Postoji, utječe na politiku	Neuspješna, osobna korist za odabrane	Provodi se iako su sustavi kontrole bolji
Neaktivni	1	Postoji, povezan s državom	Neuspješna, stvaranje odabrane nove elite	Provodi se, imaju utjecaj na politiku
	2*	Postoji, utječe na politiku	Neuspješna, osobna korist za odabrane	Provodi se, nedostaje bolji demokratski nadzor

5.2. Analiza odgovora ispitanika

Pregledom odgovora na posljednje pitanje intervjua, o percipiranju postojanja duboke države u Hrvatskoj, moguće je za 5 od 14 ispitanika (35%) potvrditi da percipiraju postojanje duboke države u Hrvatskoj – jedan SDP-ov, jedan HDZ-ov, dva ispitanika ostalih političkih stranaka te jedan neaktivni ispitanik. Ostalih devet ispitanika izjavilo je da ne percipiraju postojanje duboke države; ipak, HDZ-ovi ispitanici napomenuli su da percipiraju postojanje ostavštine prošlih političkih sustava, koja ima utjecaj na državu i društvo. Sukladno tim odgovorima moguće je ustanoviti da je percepcija postojanja duboke države u Hrvatskoj prisutna među političarima kao društvenom skupinom te da nije ograničena na specifičnu političku opciju.

Na temelju odgovora ispitanika koji su potvrdili da percipiraju postojanje duboke države moguće je uočiti da su kao primarne aktere duboke države naveli različite skupine, kao i različite motivacije te metode njihovog djelovanja: “... *politika je postala očito produžena ruka nečeg drugog... međunarodnih tvrtki i kapitala*”; “... *ekonomski lobiji, društveni... ima tu i drugih interesnih društava koja se ne pojavljuju baš tako javno*...”; “... *vrh duboke države se nalazi u političkim strukturama... stare strukture iz bivše države, to je popularno nazivati udbaške strukture... i trenutni premijer i sva vladajuća struktura slijede te upute vanjskih centara moći i u biti nisu samostalni... to su prije svega bankarski, financijski centri moći, MMF, Svjetska banka... takozvani globalizacijski uredi, NATO, EU...*”; “*uloga države u Hrvatskoj je da je apsolutno involvirana u sve*...”; “*određeni geopolitički krugovi imaju utjecaj na to kakvi će biti ishodi političkih procesa... obavještajna zajednica... sprema financijskih i političkih elita... i Crkva imaju dosta veliki utjecaj*...” Iako se izvori duboke države uvelike razlikuju, načini na koje takve skupine djeluju radi realizacije svojih ciljeva u gotovo je svim oblicima percepcije isti: konkretni izvor duboke države ostvaruje osobne interese i ciljeve utjecanjem na politiku, putem izabраниh predstavnika, nametanjem svojih interesa ili utjecanjem na ishode političkih izbora i tokove politike. Svim je oblicima percepcije zajedničko referiranje na osobni interes pojedinih aktera duboke države, koji nastoje ostvariti na štetu javnog interesa, putem prikriivenog utjecanja na političke predstavnike. U konačnici, percepcije duboke države međusobno su različite, ali sličnost im je način djelovanja, uvijek prikriiven i usredotočen na utjecanje na politiku, te cilj djelovanja kojemu je priroda uvijek osobni interes na štetu javnog.

Usporedba odgovora skupina na prvi set pitanja o poimanju stanja sadašnje hrvatske situacije, uspješnosti demokracije i procesa demokratizacije te o utjecaju korupcije na državu ukazuje na rasprostranjenost pesimistične percepcije hrvatske sadašnjosti. No iako se pesimistični pogled pojavljuje kod ispitanika obje skupine, po intenzitetu je snažniji među ispitanicima prve skupine koja percipira postojanje duboke države. U njihovim se odgovorima uviđa specifična percepcija da su hrvat-

Tablica 5. Prikaz percepcija oblika duboke države

Ispitanik	Izvor duboke države	Priroda	Način utjecanja	Cilj
SDP	Međunarodne tvrtke i lobistička društva	Ekonomska	Nametanje interesa politici	Ostvarivanje profita
HDZ	Interesne skupine	Generalna	Nametanje interesa politici	Realizacija interesa
1. ispitanik ostalih političkih stranaka	Država i njene institucije	Politička	Skriveno djelovanje hrvatske vlade	Trajna kontrola nad društvom i tokom politike
2. ispitanik ostalih političkih stranaka	Bivše strukture Jugoslavije (Udba)	Politička	Utječu na politiku	Realizacija interesa
	Sprega financijskih i bankarskih centara moći (MMF i Svjetska banka) te globalističkih institucija (NATO, EU)	Globalistička	Nametanje interesa politici	Pretvorba nacionalnog interesa u globalistički
Neaktivni	Sprega obavještajnih službi, Crkve, financijskih i političkih elita	Spoj	Nametanje interesa politici	Realizacija interesa
	Međunarodna mreža aktera	Politička	Utječu na ishode političkih izbora	Realizacija interesa

ski problemi sustavni, da uspostavljene društvene strukture (sustavno korumpirane političke stranke, institucije i pravosuđe) i interesne skupine (snažne konzervativne skupine koje nameću svoje interpretacije hrvatske povijesti te financijsko-globalističke organizacije koje na štetu nacionalnih interesa ostvaruju profit) nameću svoje vrijednosti društvu i demokraciji. Prema toj interpretaciji, takve su skupine i strukture s vremenom uzurpirale razvoj države i društva, okrenuvši ga prema realizaciji osobnog dobitka i održanju prevlasti, statusa i moći. Neovisno o pripadnosti pojedinim političkim strankama ispitanici prve skupine izražavaju negativno viđenje svih aspekata društva i države, vjerujući da jedino sveobuhvatna reforma može pozitivno utjecati na njih. Nasuprot njima ispitanici druge skupine unatoč problemima ističu postupni pozitivni napredak te smatraju da će daljnji institucionalni razvoj prema europskim vrijednostima i normama uspjeti suzbiti širenje problema.

Na temelju odgovora ispitanika na drugi set pitanja (povezanost organiziranog kriminala s državom, problematičnost privatizacije te provođenje neovlaštenog prisluškivanja) može se uočiti sveprisutno uvjerenje o postojanju organiziranog kriminala i loše provedbe privatizacije te problematičnosti neovlaštenog prisluškivanja.

Međutim, ispitanici prve skupine su konkretno smatrali da je organizirani kriminal povezan s državom i njenim institucijama te da ima utjecaj na njih. Ujedno su smatrali da je privatizacija namjerno odrađena na takav način, uspostavivši prostor za djelovanje ortačkog kapitalizma, čime se i dan-danas kontinuirano provodi djelovanje koje je privatizaciju i obilježilo. Konačno, smatrali su da političari još uvijek koriste neovlašteno prisluškivanje, ali radi međusobnih obračuna, te da obavještajne službe nemaju samostalno velik utjecaj na politiku. Druga je pak skupina smatrala kako organizirani kriminal postoji, ali nije povezan s politikom te kako se danas više ne prisluškuje neovlašteno. U pogledu privatizacije druga je skupina također ukazivala na postojanje skrivenih interesnih skupina te su se po tom pitanju najviše približili percepciji prve skupine. No za razliku od prve skupine ispitanika, u drugoj je prevladavala interpretacija da navedene interesne skupine više nisu prisutne u politici te nemaju utjecaj na nju.

6. Diskusija

Sagledavši rezultate analize, moguće je na istraživačko pitanje odgovoriti da je percepcija o postojanju duboke države u Hrvatskoj među hrvatskim političarima prisutna te da se ona pojavljuje u različitim oblicima. Pritom je zanimljivo osvrnuti se na činjenicu da se niti jedan ispitanik, pa tako ni oni koji su na kraju intervjuja izjavili da percipiraju postojanje duboke države, nije prethodno eksplicitno, terminom, referirao na nju. Iako su se odgovorima dotaknuli temeljnih aspekata te elemenata duboke države, na nju su se eksplicitno referirali tek nakon što je ona bila spomenuta u zadnjem pitanju. Dakle, percepcija postojanja duboke države prisutna je među političarima, ali se ne očituje izravno u njihovu javnom diskursu. Iz odgovora se ne može utvrditi razlog tome, ali se može pretpostaviti potencijalne uzroke: jedan uzrok može biti nepoznavanje termina, drugi pak svjesna odluka ispitanika da se ne referiraju na njega. Povijesno gledano, koncepti teorija zavjera i duboke države negativno su viđeni u javnosti te se njihove pobornike često diskreditira – to je posljedica koju političari svakako nastoje izbjeći.

Unatoč tome što se nisu samostalno i eksplicitno pozivali na koncept duboke države, vidi se da je unutar svake političke skupine barem jedan ispitanik percipirao postojanje duboke države, a najviše ih je bilo među ispitanicima ostalih političkih stranaka. Pokazano je da i utjecajni političari mogu percipirati postojanje duboke države: u prvoj skupini je troje od pet ispitanika obavljalo istaknutu političku funkciju, u drugoj sedmero od devet. Također, među političarima koji percipiraju postojanje duboke države bile su tri saborske zastupnice te dva zastupnika, što ukazuje na otprilike jednaku rodnu rasprostranjenost percepcije postojanja duboke države u našem uzorku. Konačno, percipiranje duboke države učestalije se pojavljivalo kod ispitanika koji su u Sabor ušli nakon hrvatskog učlanjenja u Europsku uniju – samo

jedan od pet ispitanika koji su percipirali duboku državu nije ušao u Sabor nakon 2013. godine. Svi ispitanici koji ne percipiraju duboku državu u Sabor su ušli prije 2013. godine, što ukazuje na mogućnost veće prisutnosti takvog razmišljanja među sudionicima novijih saziva Hrvatskog sabora, pa slijedom toga na potrebu dublje analize razlika percepcije duboke države između političkih generacija.

Bitno je osvrnuti se i na razloge zbog kojih devetoro ispitanika nije percipiralo postojanje duboke države. Čest je protuargument postojanju duboke države pripisivanje njenog zamišljenog djelovanja korumpiranim i izoliranim skupinama političara ili lobističkim društvima, koja nastoje realizirati svoje interese utjecanjem na političke sustave. Drugi česti protuargument je percipiranje hrvatske države kao primjera plitke, a ne duboke države. Prema tom protuargumentu duboka država predstavlja interesnu skupinu koja radi realizacije osobnih interesa prikriveno utječe na političke predstavnike i institucije – ne želi da ih sustavi nadzora detektiraju jer postoji mogućnost razotkrivanja njena djelovanja i gubitka utjecaja. No kada političke institucije ne operiraju na zadovoljavajućoj razini, a sustavi nadzora su slabi, takvi akteri nemaju poriv skriveno djelovati, već operiraju gotovo javno, namećući svoje interese i šireći korupciju. Tada dolazi do situacije plitke države. U oba je slučaja preporuka ispitanika da država i političari stave naglasak na interese građana, a ne interesnih skupina te da rade na jačanju demokratskih institucija i normi.

Razlozi percipiranja postojanja duboke države, kao i način njezine percepcije, mogu proizlaziti iz spomenute potrebe za konstruiranjem interno stabilnog i naoko racionalnog poimanja stvarnosti. Naime, rezultati analize su među političarima koji percipiraju postojanje duboke države pokazali izraženiju negativnu percepciju hrvatske zbilje, ispunjenu sveobuhvatnim sustavnim problemima koji se čine nerazrješivima. Pojedinci mogu uporište za svoje stavove tražiti u teorijama zavjera, koje povezuju kompleksne, nejasne događaje i probleme u prividno racionalnu i istinitu cjelinu, te ujedno identificirati njihov izvor.¹⁷ Preneseno u sferu politike, vjerovanje u teorije zavjera alat je za konstruiranje pozitivnog viđenja vlastite političke grupe ili stranke naspram drugih suprotstavljenih opcija, koje je tada moguće diskreditirati optužbama za sudjelovanje u zavjerama i koruptivnom djelovanju. Takvo viđenje dovodi do manifestacije grupnog mentaliteta, posebno istaknutog pri percipiranju

¹⁷ Ostaje upitno da li percipiranje postojanja duboke države predstavlja nastojanje političara da se određene skupine spriječe u svom djelovanju te sankcioniraju. Takvo djelovanje je problematično jer je duboka država kao fenomen inherentno nejasna, što otežava ispravno sankcioniranje njenih percipiranih aktera (O'Neil, 2017). Kako svaki pojedinac na svoj način vidi aktere duboke države, djelovanje protiv njih može narušiti zdravlje demokracije; njen temelj je politički pluralizam, koji erodira ako se političare ne percipira kao suparnike u političkoj utakmici sa zadanim pravilima, već kao maliciozne neprijatelje koji prikriveno djeluju na štetu javnog interesa.

prijetnji političkoj stranci kojoj pojedinac pripada ili pri nastanku percepcije da se stranku određenog pojedinca svjesno potkopava (Douglas i ostali, 2019). Slični su rezultati proizašli iz ove analize: iako nema eksplicitnog spomena djelovanja zavjereničkih skupina protiv političke stranke ispitanika, političari koji su percipirali postojanje duboke države izraženije su se referirali na prikriveno djelovanje interesnih skupina pri objašnjavanju kompleksnih i kontroverznih političkih događaja.

Osvrćući se na prethodne radove o percepciji duboke države u Hrvatskoj te usporedivši ih s rezultatima ovdje provedene analize, mogu se uočiti podudarnosti,¹⁸ ali i razlike. Temeljna razlika je u tome da analiza nije uočila spomenutu podjelu narativa teorija zavjera na dvije skupine ovisno o političkim stajalištima – samo su dva ispitanika ostalih političkih stranaka iskazala stavove povezane s podjelom. Ispitanici političke desnice nisu percipirali postojanje ostavštine prošlih političkih sustava u sklopu hrvatske duboke države (iako su napomenuli postojanje takve mogućnosti u drugim državama). Slična je situacija uočena i kod političke ljevice, gdje ispitanici nisu percipirali hrvatsku državu i vladu kao duboku državu. Umjesto toga dominantna je bila percepcija da duboka država posjeduje međunarodni karakter, posebice u odnosu na financijsko-ekonomske aktere. Također, iako se u prethodnim radovima izvor teorija zavjera i duboke države u Hrvatskoj nalazio u kompleksnim i kontroverzним događajima za vrijeme Drugog svjetskog te Domovinskog rata, u odgovorima ispitanika detektirana je percepcija duboke države međunarodnog karaktera, nevezana za spomenute događaje. Odgovori se nisu dotakli povijesnih izvora duboke države te analiza odgovora ispitanika nije zahvatila navedene izvore.

Razlika karaktera percepcije duboke države u Hrvatskoj između prethodnih istraživanja i ove analize ukazuje na mogućnost drugačijeg pristupa uočenim pojavama u društvu. Naime, različita percepcija duboke države među ispitanicima može u jednakoj mjeri biti prisutna i u ostatku hrvatskog društva. S obzirom na to da su teorije zavjera rezultat društvenih rascjepa i nastojanja da se kompleksni događaji vezani za rascjepe racionaliziraju i pojednostave, uočena bitna promjena karaktera teorija zavjera u društvu može ukazivati i na promjenu dominantnih društvenih rascjepa kao i psihološkog profila društva.

7. Zaključak

Cilj rada bio je ispitati prisutnost percepcije postojanja duboke države među hrvatskim političarima te opisati njenu eventualnu raznolikost. Prikazom literature o teorijama zavjera i duboke države te objavljenih istraživanja o njihovoj raspro-

¹⁸ Neki ispitanici su se samostalno referirali na pojedine teorije zavjera, čiju je rasprostranjenost među hrvatskim građanima u svojem istraživanju ispitivao Blanuša. One zastupaju stajališta da obavještajne službe djeluju u skladu s vlastitim interesima te da međunarodne privatne organizacije nameću svoje interese Hrvatskoj (Blanuša, 2009).

stranjenosti u Hrvatskoj uspostavljeni su temelji teorijskog i metodskog pristupa, primjenom kojeg je provedena eksplorativna analiza putem polustrukturiranih intervjua zastupnika Hrvatskog sabora. Ona je pokazala da je među političarima prisutno percipiranje postojanja duboke države, koje se manifestiralo na raznolike načine. Pritom je nužno ukazati na metodološka ograničenja istraživanja: izazovnost organizacije intervjua s političarima rezultirala je malim brojem ispitanika, dok je kompleksnost i opsežnost teme otežala zahvaćanje svih njenih aspekata. Sami odgovori ispitanika također posjeduju analitička ograničenja: upitna je autentičnost odgovora ispitanika s obzirom na to da je političarima kao skupini važno pažljivo birati svoje odgovore i svoje javne izjave formulirati sukladno predodžbi što javnost želi čuti te što ne ugrožava njihov ugled u javnosti. Stoga rezultati rada nisu dostatni za donošenje zaključka o stupnju rasprostranjenosti percepcije duboke države među političarima.

Unatoč navedenim metodološkim ograničenjima, istraživanje pruža inicijalni uvid u prisutnost percepcije duboke države među političarima te u različitosti njihova percipiranja, a i u izraženu negativnu percepciju hrvatske zbilje te referiranje na skrivene interesne skupine, za razliku od sličnih istraživanja koja su razmatrala mnijenje građana (Blanuša, 2009). Navedeni nalazi bitni su za razmatranje širih demokratskih procesa jer i političari, kao nositelji političko-društvenog utjecaja, mogu postati diseminatori teorija zavjera u javnosti. Iako referiranje na teorije zavjera može imati pozitivan psihološki učinak za pojedinca, političari, pozivanjem na teorije zavjera o dubokoj državi te naglašavanjem djelovanja skrivenih interesnih skupina štetnih za javni interes, potencijalno mogu negativno utjecati na mišljenje građana. Iskazivanje i širenje stavova o utjecaju i kontroli interesnih skupina može uzrokovati gubitak povjerenja u državu i institucije, nazadovanje političke kulture te jačanje podjela u društvu, autoritarnih težnji i antidemokratskih procesa.

LITERATURA

- Abad-Santos, A. (2015) "Lizard people: the greatest political conspiracy ever created", *Vox.com*. Dostupno na: <https://www.vox.com/2014/11/5/7158371/lizard-people-conspiracy-theory-explainer> (pristupljeno: 15. 4. 2020.).
- Bar-tal, D. i Antebi, D. (1992) "Beliefs About Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality", *Political Psychology*, 13 (4), str. 633-645.
- Blanuša, N. (2009) "The Structure of Conspiratorial Beliefs in Croatia", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 6 (1), str. 113-143.
- Blanuša, N. (2011) "Depathologized Conspiracy Theories and Cynical Reason: Discursive Positions and Phantasmatic Structures", *Politička misao*, 48 (1), str. 94-107.

- Blanuša, N. (2018) "The Deep State between the (Un)Warranted Conspiracy Theory and Structural Element of Political Regimes?" *Critique and Humanism Journal*, 49 (1), str. 369-385.
- Blanuša, N., Denkovski, O., Fidanovski, K. i Gjoneska, B. (2021) "EU-related conspiracy theories in the Western Balkans: gravitating between rejecting and embracing Europe through Eurovilification and Eurofundamentalism" u Önnersfors, A. i Krouwel, A. (ur.) *Europe: Continent of Conspiracies: Conspiracy Theories in and about Europe*. London: Routledge, str. 185-213.
- Burchill, S. (2020) *Misunderstanding International Relations: A Focus on Liberal Democracies*. Singapore: Palgrave MacMillan.
- Cooper, D., Gvosdev, N. i Blankshain, J. (2018) "Deconstructing the 'Deep State': Subordinate Bureaucratic Politics in U.S. National Security", *Orbis*, 62 (4), str. 518-540.
- Čović, A. (2000) "Paradržavna struktura iz Ureda predsjednika Republike već deset godina namjerno izaziva društveni kaos: tu pojavu stručno nazivam pašalićizmom", *Globus*, 7. siječnja 2000., str. 32-35.
- Douglas, K., Sutton, R. i Cichocka, A. (2017) "The Psychology of Conspiracy Theories", *Current Directions in Psychological Science*, 26 (6), str. 538-542.
- Douglas, K. i Sutton, R. (2018) "Why conspiracy theories matter: A social psychological analysis", *European Review of Social Psychology*, 29 (1), str. 256-298.
- Douglas, K., Uscinski, J., Sutton, R., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. i Deravi, F. (2019) "Understanding Conspiracy Theories", *Political Psychology*, 40 (S1), str. 3-35.
- En.as.com. (2020) "Coronavirus conspiracy theories: Is it man-made? or caused by 5G frequencies?", *En.as.com*. Dostupno na: https://en.as.com/en/2020/04/02/other_sports/1585843954_647025.html (pristupljeno: 15. 4. 2020.).
- Franičević, V. (2002) "Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj", *Politička misao*, 39 (1), str. 3-34.
- Franks, B., Bangerter, A. i Bauer, M. (2013) "Conspiracy theories as quasi-religious mentality: an integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory", *Frontiers in psychology*. Dostupno na: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00424> (pristupljeno: 15. travnja 2020.).
- Giry, J. i Gurpinar, D. (2020) "Functions and Uses of Conspiracy Theories in Authoritarian Regimes" u Butter, M. i Knight, P. (ur.) *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. London: Routledge, str. 317-329.
- Hagen, K. (2020) "Should Academics Debunk Conspiracy Theories?", *Social Epistemology*, 34 (5), str. 423-439.
- Harambam, J. i Aupers, S. (2014) "Contesting epistemic authority: Conspiracy theories on the boundary of science", *Public Understanding of Science*, 24 (4), str. 466-480.

- Jolley, D., Douglas, K. i Sutton, R. (2017) "Blaming a Few Bad Apples to Save a Threatened Barrel: The System-Justifying Function of Conspiracy Theories", *Political Psychology*, 39 (2), str. 465-478.
- Lofgren, M. (2016) *The Deep State: The Fall of The Constitution and The Rise of The Shadow Government*. New York: Viking.
- Mancosu, M., Vassallo, S. i Vezzoni, C. (2017) "Believing in Conspiracy Theories: Evidence from an Exploratory Analysis of Italian Survey Data", *South European Society and Politics*, 22 (3), str. 327-344.
- Mérieau, E. (2016) "Thailand's Deep State, Royal Power and the Constitutional Court (1997–2015)", *Journal of Contemporary Asia*, 46 (3), str. 445-466.
- Michaels, J. (2018) "The American Deep State", *Notre Dame Law Review*, 93 (4), str. 1653- 1669.
- O'Neil, P. (2017) "The Deep State: An Emerging Concept in Comparative Politics", *SSRN Electronic Journal*. Dostupno na: DOI: 10.2139/ssrn.2313375 (pristupljeno: 17. travnja 2020.).
- Pidgen, C. (2018) "Conspiracy Theories, Deplorables, and Defectibility. A Reply to Patrick Stokes" u Dentith, M. (ur.) *Taking Conspiracy Theories Seriously*. London: Rowman and Littlefield, str. 203-217.
- Söyler, M. (2015) *The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy*. New York: Routledge.
- Springborg, R. (2018) "Deep states in MENA", *Middle East Policy*, 25 (1), str. 136-157.
- Tunander, O. (2009) "Democratic State versus Deep State: Approaching the Dual State of the West" u Wilson, E. (ur.) *Government of the Shadows: Parapolitics and Criminal Sovereignty*. London: Pluto Press, str. 56-72.
- Ünver, A. (2009) "Turkey's 'Deep-State' and the Ergenekon Conundrum", *The Middle East Institute Policy Brief*, 23 (7), str. 1-25.
- Uscinski, J. i Parent, J. (2014) *American Conspiracy Theories*. New York: Oxford University Press.
- van Prooijen, J. i Douglas, K. (2018) "Belief in conspiracy theories: Basic principles of an emerging research domain", *European Journal of Social Psychology*, 48 (7), str. 897-908.
- Wood, M. i Douglas, K. (2013) "'What about building 7?' A social psychological study of online discussion of 9/11 conspiracy theories", *Frontiers in psychology*. Dostupno na: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00409> (pristupljeno: 13. travnja 2020.).

Žaklina Kuljanac, Matej Mikašinić-Komšo

DOES A CROATIAN DEEP STATE EXIST?
ANALYSIS OF DEEP STATE PERCEPTION
AMONG CROATIAN POLITICIANS

Summary

The article analyses and discusses conspiracy theories – specifically, the conspiracy theories regarding the existence of a deep state – in order to investigate whether this perception exists among Croatian politicians as a group, and if it does, which forms it takes. By presenting relevant literature dealing with conspiracy theories and the deep state, as well as conducted research on how widespread conspiracy theories (especially the ones concerning the deep state) are in Croatia, a foundation is established for an explorative analysis of open-form interviews with Croatian politicians. The main findings of the analysis point to the fact that the perception of the existence of a deep state in Croatia is present among politicians of all political backgrounds, and that there is a multitude of descriptions on how it operates and behaves. Despite the differences between individual perceptions, all who perceived the deep state as an existing phenomenon share a pessimistic vision of the current Croatian situation, as well as a shared belief that hidden interest groups participated and operated in controversial past events in Croatia.

Keywords: Conspiracy Theory, Conspiracy, Deep State, Political Perception, Croatian Politicians

Žaklina Kuljanac je politologinja i viša stručna suradnica za protokol i odnose s javnošću pri Gradu Kutini.

Matej Mikašinić-Komšo je politolog i projektni asistent u Gongu.

Kontakti:

Žaklina Kuljanac, Protokol i odnosi s javnošću, Grad Kutina, Trg kralja Tomislava 12, 44320 Kutina. E-mail: zaklina.kuljanac@gmail.com

Matej Mikašinić-Komšo, Gong, Vodnikova 4, 10000 Zagreb.
E-mail: komshov@gmail.com